

מקדש בלהבות

סיפור הקרב האחרון

גרשון בר-כוכבא ואהרן הורביץ

עריכה מדעית: ד"ר אייל מירון

תוכן העניינים

54	חג המצות: איש את רעהו חיים בלעו	7	פתח דבר
54	היהודים טומנים מלכודת	8	הקדמה
57	שאון מחריד של אילי ניגוח	9	שלמי תודות
62	ז' באייר - ניקון - המנצח - מבקיע את החומה השלישית	10	מבוא
	ט"ז באייר - מעשה הונאה מעל החומות - הרומאים	10	רומא וירושלים
63	משתלטים על החומה השנייה	13	החברה היהודית ערב פרוץ המרד
66	חודש אייר - סוללות המצור הרומיות קורסות בקול רעש אדיר	15	המקורות לשחזור אירועי המרד הגדול
72	תחילת סיוון - טבעת החנק נסגרת על העיר - הדייק	20	תקציר המאורעות - אש ביהודה
75	חודש סיוון - "מעורר רחמים היה מראה הארץ!"	20	אביב שנת 66 לסה"נ - רוחות מלחמה
77	ראשית תמוז נפילת מצודת אנטוניה - הפתעה מרה לרומאים	24	קיץ שנת 66 - המורדים משתלטים על ירושלים
79	ליל י"ג בתמוז - מאבק דרמטי בחשכת הליל	26	סוף קיץ שנת 66 - פרוביניקיה "יודיאה" בוערת
79	י"ז בתמוז - ביטול קרבן התמיד	27	סוכות שנת 66 - קסטיוס גאלוס תוקף את ירושלים
82	זוועות הרעב	30	המורדים מזנבים בכוחותיו של גאלוס
85	תשעה ועשרה באב - המקדש בלהבות	31	סתיו שנת 66 - ניצחנו! מה הלאה?
91	כ' באב - סופה של תקופה	32	הארי מתעורר מרבצו
98	החורבן: אומה בלא ארץ, דת בלא מקדש	33	אביב שנת 67 עד קיץ 68 - מצפון תיפתח הרעה
99	טיטוס בדרכו לרומא	34	שנת 69 - "שנת ארבעת הקיסרים" - רעידת אדמה בשלטון
100	שנת 71 - הוצאה להורג ברומא	34	חורף שנת 68/9 - עננים מתקדרים בשמי ירושלים
103	אחרית דבר	37	אביב שנת 70 - ירושלים בצבתות ברזל
104	החורבן בתודעת הדורות	43	חצרות המקדש טובלות בדם
106	נספח - הצבא הרומי במרד הגדול	48	פסח שנת 70 - לחירות ציון: הרומאים נערכים לקרב
115	שחזור חדש של העיר ירושלים בתפארתה	50	טיטוס ניצל ממוות מול חומת ירושלים
116	לקריאה נוספת	51	טבעת החנק מתהדקת

מבוא

הנפש של המורדים, תמיכה רחבה של העם, מנהיגות אחת מוסכמת על רוב שכבות האוכלוסייה ועקיבות והתמדה בהשגת המטרה - עצמאות דתית ולאחריה גם עצמאות מדינית. במהלך המרד וגם לאחר הקמת הממלכה העצמאית, כרתו מנהיגי הממלכה החשמונאית בריתות הגנה עם הרפובליקה הרומית ההולכת ומתעצמת. עם מותו של המלך אלכסנדר ינאי בשנת 76 לפסה"נ, וביתר שאת לאחר מותה של שלומציון המלכה בשנת 67 לפסה"נ, החל מאבק על השלטון בין שני האחים החשמונאים יוחנן הורקנוס השני ויהודה אריסטובולוס השני. באותה עת, נשלח למזרח מטעם הסנאט הרומי מפקד מוכשר בשם פומפיוס, על מנת לטפל בבעיית שודדי ים שפגעו באניות רומיות. פומפיוס פיקד על כוח צבאי גדול וביצע את משימתו ואף מעבר לה. בשנת 64 לפסה"נ סיפח את סוריה בתור פרובינקיה רומית, כשהוא לוטש עיניים לממלכה החשמונאית.

בשנת 63 לפסה"נ הגיע הריב בין האחים החשמונאים לשיאו, ושני המועמדים התייצבו בפני פומפיוס ושטחו בפניו את טענותיהם. פומפיוס העניק את הנהגת העם ואת הכהונה הגדולה ליוחנן הורקנוס, ולאחר שלושה חודשי מצור וקרבת קשה, שעל פי דברי ההיסטוריון היהודי יוסף בן מתתיהו (הידוע גם בתור יוספוס פלאביוס, להלן: יוספוס) נהרגו בו 12,000 יהודים, כבש פומפיוס את ירושלים מידי אריסטובולוס ואנשיו. פומפיוס ביטל את העצמאות החשמונאית והפך את יהודה למדינת חסות רומית. בדורות הבאים עד חורבן הבית השני, פגע השלטון הרומי בעקיבות ביהודים, ובכך טיפח והזין את המשטמה היהודית לשלטון הזר.

במאמר חשוב תיאר פרופ' כשר (בהתבסס על דברי יוספוס) את השתלשלות האירועים, בהדגישו את משקעי השנאה שהצטברו אצל היהודים כלפי הרומאים עד להתפרצותם במרד

בשנת 70 לסה"נ (שנת ג'תת"ל על פי הלוח היהודי) בחודש אב, גייסות רומים בפיקודו של טיטוס העלו באש את בית המקדש, החריבו את ירושלים וטבחו באוכלוסיית העיר. זו הייתה תוצאת המרד הגדול: מרד שבנסיבות הזמן והמקום היה בלתי נמנע, מרד של עם שתבע בכוח את חירותו הלאומית והדתית מידי הכובש הרומי העריץ, אך לגודל הטרגדיה, לא הצליח לאחד את כוחותיו הפנימיים אל מול האויב החיצוני.

מרד בהיקף רחב כל כך, שמשתתפות בו שכבות אוכלוסייה מגוונות, אינו פורץ בן-לילה. סיבות עמוקות בלבד היו יכולות להניע אומה לצאת למרידה מול מעצמה אדירה. סיבות אלו היו משולבות זו בזו אך אפשר לסווגן לשלושה תחומים: התחום המדיני-לאומי, התחום החברתי-כלכלי והתחום הדתי-משיחי.

להלן אתאר את השפעת האירועים בתחומים אלו עד פרוץ המרד.

רומא וירושלים

"אתם, שלא חדלתם ממרידותיכם למן הימים שפומפיוס הכניע אתכם בכוח, ולאחרונה אף אסרתם בגלוי מלחמה על הרומאים!" (מלחמת היהודים, ו', 329).

תוכחתו זו של טיטוס למורדים הנותרים בעיר העליונה של ירושלים בעת שבית המקדש כבר היה אפוף בלהבות, משקפת את המאבק המתמשך של היהודים על חירותם ועצמאותם זה כמאה ושלושים שנה תחת שלטון רומא.

בשנת 141 לפסה"נ, לאחר מרד שנמשך כעשרים וחמש שנה, הכריז שמעון, בנו של מתתיהו החשמונאי, על הקמת ממלכת בית חשמונאי. העצמאות החשמונאית הושגה בזכות מסירות

שהה בתחומי המקדש, החלו הצעירים לנתץ את עיט הזהב. ארבעים צעירים נתפסו בשעת מעשה בידי חיל המשמר הרומי שהוצב במקום והובלו להורדוס, ששאלם בפקודת מי עשו זאת; תשובתם הייתה: "תורת אבותינו". ואז שאל הורדוס: "מדוע אתם שמחים בזמן שעומדים להוציא אתכם להורג?" והם השיבו: "מכיוון שאושר רב מצפה לנו אחרי מותנו" (מלחמת היהודים, א', 648-653). הורדוס ציווה לשרוף חיים את הצעירים ואת שני החכמים. אפשר לשער שהוצאתם להורג של החכמים ותלמידיהם הותירה רושם קשה ביותר.

בשנת 4 לסה"נ, עת יצא ארכילאוס, בנו של הורדוס, להסדיר את מעמדו ברומא, הושאר בירושלים סבינוס הרומי, שהיה מופקד על העניינים הכלכליים של סוריה ואשר ביקש לבזוז את אוצרות המלך. פעולה רומית זו הגדישה את הסאה, ובחג השבועות ניתן האות וסבינוס וכוחותיו הותקפו. הרומאים הותקפו מלפנים ומאחור, והלחימה הגיעה עד בית המקדש. כוחות תגבור רומיים שהגיעו למקום הציתו את לשכות בית המקדש, טבחו במתקוממים ושידדו את כספי המקדש (מלחמת היהודים, ב', 43-50).

בשנת 6 לסה"נ עם מות ארכילאוס החליט אוגוסטוס, קיסר רומא, להפוך את ארץ יהודה לפרובינקיה, כלומר לאזור הכפוף לשלטון רומי ישיר ולא למלך מקומי הממונה מטעם הרומאים. החלטה זו הגבירה את העימות הישיר בין רומא ליהודה. פרופ' כשר מציין ששלב זה התאפיין בהחרפת הקיטוב בין המעמדות בחברה היהודית בעקבות שררתם של המעמדות הגבוהים, משתפי הפעולה עם הרומאים. הרומאים השתמשו בסמכותם למנות כוהנים גדולים, מינוי שהיה מכשיר פוליטי להטלת מרות, ואף ניסו לפקח ולשלוט על המקדש וסביבתו, לרבות אוצרותיו. בה בעת הכבידו הרומאים את עול המסים שהוטלו על העם. תהליכים אלו לוו בהתגברות השחיתות, הנישול והעושה מצד המנהל הרומי, בהעדר פיתוח וזימה כלכלית ובתכיפותן הגוברת של פגיעות מקריות והתנכלויות בזדון לקודשי היהודים ולרגשותיהם הדתיים. בעקבות זאת התעצמו המתח והאיבה בין היישוב היהודי ליישוב הנכרי בארץ ישראל, פרחו הציפיות המשיחיות והתגבר האקטיביזם הלוחם בציבור היהודי הרחב, בהשראתה של אידאולוגיה קנאית.

עם כינון המשטר הפרובינקיאלי, הפעולה הראשונה שנקטו הרומאים הייתה עריכת הקנסוס (מפקד האוכלוסין), שהיה הבסיס לחישוב המסים. עול המסים לא רק הכביד אלא אף

הגדול. תיאור האירועים שיובא להלן נשען על מאמרו של כשר בתוספות ובהדגשות של כותב שורות אלו.

הכיבוש הרומי סימל בראש ובראשונה את אבדן הריבונות היהודית, שהומחש מעשית בהטלת מס עובד. אך נוסף על האסון הלאומי, הייתה גם פורענות דתית נגד היהודים. פומפיוס נכנס אל קודש הקודשים בבית המקדש - מעשה חמור שאין לעשותו בעיני היהודים - ובכך העלה את זעם העם.

בשנת 54 לפסה"נ שדד קראסוס (קונסול רומי) את המקדש כדי לממן את מסע המלחמה שלו נגד הפרתים. הניסיונות לפרוק את עול הרומאים בהנהגת אלכסנדר בן אריסטובולוס עלו במחיר של כ-13,000 הרוגים והפיכת 30,000 תושבי העיר הגלילית טאריכי לעבדים. הסדרים מדיניים שכפו על היהודים פומפיוס ומושל סוריה מטעם הרומאים, גאבניוס, ביטלו את הישגי החשמונאים. ערים הלניסטיות שוקמו ואיכרים איבדו את נחלותיהם.

בזמן מלחמת האזרחים ברומא, סביב שנת 45 לפסה"נ, נדרש היישוב היהודי לשלם מס מיוחד והופקעו מזון וציוד לצורכי הצבא. לאחר שתושבי הערים התנגדו לכך, ננקטה כלפיהם יד קשה: פרנסי ערים אחדות נמכרו לעבדות וארבע ערים שועבדו: גופנה, אמאוס, לוד ותמנה.

הורדוס הגדול (37 לפסה"נ-4 לפסה"נ) היה צאצא לאדומים שגוררו בימי החשמונאים. הוא קיבל את מלכותו מן הרומאים ושיתף עמם פעולה. כך נצטייר הורדוס בדמותו של מתייוון טיפוס, המסתייע בצבאות זרים כדי לרמוס את הריבונות החשמונאית. ולא זו בלבד, אלא שהורדוס הקים מקדשים אליליים בסבסטיה, בקיסריה ובפאניאס, ובכך הביע את תמיכתו בעבודה זרה. עריפת ראשו של המלך החשמונאי האחרון מתתיהו אנטיגונוס בידי הורדוס השאירה צלקת עמוקה בלב האומה היהודית, ובעקבותיה צפה ועלתה שנאה תהומית לבית הורדוס ולרומא כאחד. הורדוס אף הציב על אחד משערי המקדש עיט זהב ובכך עבר עברה על חוקי האבות.

יוספוס מספר שבאותם הימים, סמוך למותו של הורדוס בשנת 4 לפסה"נ, היו בירושלים שני חכמים ששמם הלך לפניהם כמקפידים מאין כמוהם בשמירה על חוקי התורה, וצעירים רבים נהרו לשמוע את פירושיהם לחוקים. הם עודדו את תלמידיהם להרוס את עיט הזהב, באומרם שאפילו יסכן מעשה זה את חייהם, טוב למות למען תורת האבות. בשעה שהמון רב

וטפס, לשחיטה". לדברי יוספוס, נמלא פטרוניוס פליאה על דבקותם במצוות תורתם ועל עמידתם האיתנה אל מול פני המוות (מלחמת היהודים, ב', 195-198). גזרת קאליגולה פגעה בציפור הנפש של האומה היהודית ורק בזכות מות הקיסר נתבטלה הגזרה. יש הרואים במקרה זה את אחד האירועים החמורים ביותר שעברו על עם ישראל בתקופת השלטון הרומי.

בזכות הידידות שנקמה בין קיסר רומא גאיוס קאליגולה לאגריפס הראשון, נכדו של הורדוס, הכתיר גאיוס את אגריפס למלך על שטחים בסוריה, בגליל ובעבר הירדן. עם מות קאליגולה, העניק הקיסר החדש קלאודיוס לאגריפס גם את ארץ יהודה. ממלכתו של המלך היהודי אגריפס הראשון הייתה שווה בגודלה לממלכתו של סבו הורדוס. אגריפס הראשון כיבד את מנהגי היהודים ואת בית המקדש והתקבל בהתלהבות על ידי העם היהודי. יוספוס כתב עליו: "[אגריפס] היה אציל כלפי בני עמו ורחש להם חיבה יתרה, [...] והוא שמר בטהרה את חוקי האבות" (קדמוניות היהודים, י"ט, 331).

אגריפס המלך זכור לטובה ותקופת שלטונו נחשבת לנוחה ומיטיבה. ואולם, שלוש שנים לאחר שמונה למלך גם על יהודה נפטר אגריפס בעת ששהה בקיסריה. כששמעו הנכרים בקיסריה שאגריפס מת, גידפו וביזו אותו וחגגו את מותו.

מות אגריפס הראשון, המלך האהוד על היהודים, בשנת 44 לסה"נ, והדרך המשפילה שנהגו יחידות הסבסטיאנים והקיסריאנים בגופתו, הוסיפו משקע איבה ליחסי היהודים והנכרים. לדעת יוספוס, השארת יחידות הצבא המקומיות בארץ ואי־הענשתן היו משגה חמור, שזרע את זרעי המלחמה נגד הרומאים. עם מותו של אגריפס, החליט הקיסר קלאודיוס לחזור ולהפוך את ארץ יהודה לפרובינקיה רומית בשליטת נציבים.

ימי הנציבים האחרונים (44-66 לסה"נ) מתאפיינים בהסלמה בעקבות הוצאות להורג של מורדים, עמידתם של הנציבים לצד הנכרים במובהק בכל משבר בין היהודים לנכרים ופגיעות מכוונות חוזרות ונשנות בקודשי ישראל. דוגמה אופיינית לפגיעה ברגשות הדתיים של היהודים קשורה במעשה מביש שאירע בחג הפסח בימי נציבותו של קומאנוס (48-52 לסה"נ), כאשר חייל רומי שהוצב סמוך למקדש הרים את גלימתו וחשף את אחוריו כלפי המון יהודי חוגג אגב השמעת קול מגונה. מעשה זה עורר את זעמו של העם כולו; מקצת העם

הדגיש והגביר את המתח בין היהודים לבין אזרחי הערים הנוכריות, שעל סמך המצב שהיה נהוג אז במצרים, נראה שזכו להקלות בתשלום המיסים. נוסף על כך, הרחיב עול המסים את הקיטוב בחברה היהודית, בין העשירים שהשתלבו במנהל הרומי בארץ ובכך זכו לפטור מעול המסים לבין בני שאר המעמדות.

סמכויותיו של הנציב הרומי היו מוחלטות והוא השתמש בהן בעיקר כדי להוציא להורג מורדים ומתנגדי משטר. אכיפת השלטון בפרובינקיה נעשתה בעזרת יחידות "חיל העזר" שגויסו מקרב האוכלוסייה הפאגאנית המקומית ("הסבסטיאנים" וה"קיסריאנים"). הם נודעו בשנאתם ליהודים, ובדרך כלל היו גורם מלבה ומתסיס.

הנציב פונטיוס פילאטוס (26-36 לסה"נ) ביקש להתקין אמת מים חדשה לירושלים על חשבון כספים מאוצר המקדש, וצפה מראש התנגדות עממית בירושלים. על כך, מבעוד מועד פיזר בקרב ההמון את חייליו, שהיו לבושים בגדים אזרחיים וחמושים באלות נסתרות. על פי אות מוסכם, הנחיתו החיילים מהלומות על ראשי המפגינים בהתלהבות רבה הרבה יותר ממה שנצטוו, ורבים נספו מן המכות.

פילאטוס הורה להכניס אל ירושלים פסלים בדמות הקיסר, וכך פגע במעמדה של ירושלים בתור מקום קדוש וברגשות הדתיים של היהודים. בהזדמנות אחרת, הורה להכניס לארמון הורדוס בירושלים מגנים מוזהבים שהוקדשו לקיסר. עצמתה של התגובה היהודית, למעשה - עד כדי נכונות להיהרג, הדהימה את פילאטוס, והוא ויתר והורה על הוצאת הסמלים מירושלים.

בשנת 40 לסה"נ, בעקבות התגרות של האוכלוסייה הנכרית בעיר יבנה ביהודי העיר - התגרות שנעשתה בעצה אחת עם הנציב הרומי - הורה הקיסר גאיוס קאליגולה להציב פסל ענק שלו בדמות זאוס בבית המקדש ולקרוא לבית המקדש "גאיוס זאוס אפיפאנס החדש". הארץ הייתה כמרקחה עת יצא נציב סוריה פטרוניוס עם שני לגיונות למסע צבאי לביצוע ההוראה. בהגיעו לעכו התייצבה בפניו משלחת יהודים, שהסבירו לו כי לפי חוקי תורתם אסור להציב צלם של אֵל, לא כל שכן צלם אדם, במקדש או בכל מקום קדוש. פטרוניוס שאל אותם: "התילחמו אם כן בקיסר?" ענו היהודים: "אם הקיסר רוצה להציב את הצלמים במקדש, עליו להקריב תחילה את העם היהודי כולו, כי הם מוכנים ברצון למסור את עצמם, על נשיהם

הקרויים פרושים" (קדמוניות היהודים, י"ח, 11). בהמשך הספר יוספוס מזכיר את הקבוצה הרביעית: "מנהיגה של הכת הפילוסופית הרביעית נעשה יהודה הגלילי" (קדמוניות היהודים, י"ח, 23). יש לשער כי יוספוס מנה רק את הקבוצות העיקריות בעיניו, ומן הסתם היו בימיו קבוצות חברתיות-דתיות פוליטיות נוספות.

הצדוקים

הצדוקים באו מבתי כהונה מכובדים, בני האצולה ואנשי ההנהגה, בעלי הממון והייחוס, והחזיקו בעמדות מפתח. הם היו שמרנים ולא קיבלו את מסורת התורה הפרושית שבעל פה. הצדוקים לא האמינו בשכר ועונש, בתחיית המתים ובהישארות הנפש. הם האמינו שאדם יכול לכוון את גורלו ולשלוט בו. יוספוס כתב עליהם בקצרה: "הצדוקים נוהגים בינם לבין עצמם בגסות, ובפגישות עם אנשים כמותם הם בוטים כמו במפגש עם נכרים" (מלחמת היהודים, ב', 166).

במחלוקות הלכתיות בינם לבין הפרושים נאלצו הצדוקים לוותר לתפיסה הפרושית למרות היותם בעלי הכוח והשולטים במקדש, וזאת בגלל אהדת העם לפרושים. הצדוקים התנשאו על העם ומהם היו משתפי הפעולה עם הרומאים. הם עשו כל אשר לאל ידם למנוע את פרוץ המרד, ואולם, כאשר פרץ המרד הם הצטרפו להנהגתו, אולי בשאיפה לנסות להגיע להסדר כלשהו עם הרומאים. ככל שהחריף המצב והמדיניות המתונה שהנהיגו נתגלתה בתור מדיניות עקרה, הם חוסלו בידי מתנגדיהם והוחלפו בהנהגה קיצונית יותר.

דמויות מרכזיות במרד הגדול היו חנן בן חנן, יהושע בן גמלא, יוסף בן גוריון וחנניה בן נדבי שהיו מן האצולה הכוהנית ויש להניח כי היו צדוקים. קבוצה זו, שכל משענה וכבודה היו תלויים בקיומם של המקדש וירושלים, נעלמה מן הנוף היהודי עם חורבנה של העיר.

האיסיים

האיסיים היו קבוצה של יהודים בדלנים וסגפנים. כיום, מקובל על חוקרים רבים לזהותם עם כת מדבר יהודה בקומראן, אם כי היו איסיים גם במקומות רבים ביהודה ובאזורים אחרים. המגילות שנמצאו בקומראן ובמדבר יהודה, המיוחסות לכת,

רגמו באבנים את החיילים, והחיילים מצדם תקפו את היהודים שהחלו לנוס. יוספוס מתאר שבמהומה שנוצרה נהרגו אלפים רבים. במקרה אחר שיוספוס מספר עליו, חייל רומי, שהשתתף בפעולה באחד הכפרים סמוך למעלה בית חורון, מצא ספר תורה, קרע ושרף אותו. היהודים נחרדו כאילו עלתה הארץ כולה בלהבות. קומאנוס הבין שהעם לא ישקוט אלא אם יפיס את דעתו, ועל כן ציווה להביא את החייל ולהוליכו אל מותו בין שורות האנשים שתבעו את עונשו (מלחמת היהודים, ב', 223-231).

מינוי פליכס לנציב יהודה (52-60 לסה"נ) גרם להידרדרות נוספת ביחסים עם הרומאים ועם הנכרים. ההיסטוריון הרומי בן התקופה, טאקיטוס, כתב שפליכס היה אדם עריץ ומושחת, "עבד כי ימלוך" שלא בחל בשום אמצעי כדי להשביע את תאוותיו.

שלטונו של הנציב האחרון, פלורוס (64-66 לסה"נ), החמיר את המצב עוד יותר והחיש את התהליך הבלתי נמנע שהוביל להתלקחות המרד הגדול. כשר מציין, שחריפותן וארסיותן של התגרויות פלורוס עלו על ההתגרויות של כל מי שקדמו לו בתפקידו, וגם עצמת ההתנגשויות בין יהודים לנכרים התגברה בימיו והגיעה לשיא חדש. אף על פי כן, יש לראות את שלטונו רק בתור חוליה אחרונה בתהליך היסטורי ממושך, שנפתח בכיבוש הרומי בשנת 63 לפסה"נ, ושבמהלכו הצטבר בהדרגה מטען רב של סבל ומצוקה כלכלית, אכזבות והשפלות מדיניות ועלבונות ופגיעות זדוניות במישור הדתי.

החברה היהודית ערב פרוץ המרד

"לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות של מינים" (תלמוד ירושלמי, סנהדרין, פרק י', הלכה ה').

אמירה זו של רבי יוחנן, גדול אמוראי ארץ ישראל בדור השני, מבטאת את הפילוג והשסעים הגדולים שהיו בחברה היהודית ערב החורבן. יוספוס מספר שערב החורבן נחלקה החברה היהודית לארבע קבוצות: "ליהודים היו מימים קדומים מאוד שלוש פילוסופיות שדרשו בחוקי האבות: הפילוסופיה של האיסיים, של הצדוקים ופילוסופיה שלישית שהגו בה האנשים

ובייחוסם, הם התלבשו כמו פשוטי העם והתפרנסו ממלאכות שעסקו בהן פשוטי העם. יוספוס מספר שהעם נהר אחריהם כל כך עד "שאפילו כשהם אומרים דבר נגד המלך ונגד הכהן הגדול, מיד היו מאמינים להם" (קדמוניות היהודים, י"ג, 288). הם האמינו בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, ייחסו חשיבות למצוות מעשיות ומוסריות, האמינו שלכל אדם יש שותפות בקדושה ושבתגים כולם טהורים. הפרושים האמינו בשכר ועונש בעולם הבא ובתחיית המתים.

הקבוצה הפרושית לא הייתה עשויה מקשה אחת: בית הלל סימל את הזרם המתון ובית שמאי היה המחמיר - אחר כך קמו ממנו הקנאים. במרד הגדול הייתה הקבוצה הפרושית זו שמקרבה יצאה תנועת החירות הקיצונית. מבין הדמויות הפרושיות שפעלו במרד, נזכיר את רבן שמעון בן גמליאל שהיה חבר בהנהגת המרד ורבן יוחנן בן זכאי מגדולי בית הלל. יוספוס פלאביוס בעצמו היה כוהן פרושי ירושלמי, ולמרות מחלוקתו עם רבן שמעון בן גמליאל על מינוי יוחנן מגוש חלב למפקד הגליל, הוא כתב עליו: "שמעון בן גמליאל היה יליד ירושלים, בן למשפחה רמת יחס מכת הפרושים [...] הוא היה איש חכם ונבון וידע בחכמתו ליישר הדורים ולמצוא מוצא גם בעניינים מסובכים" (חיי יוסף, 191/2). הקבוצה הפרושית היא היחידה ששרדה בחורבן, והיהדות המאוחרת השתלשלה ממנה.

בשולי הפרושים: הקנאים, הסיקריים ושמעון בר גיורא

כאמור, הזכיר יוספוס את הקבוצה הרביעית: מנהיגה של הכת הפילוסופית הרביעית היה יהודה הגלילי. קבוצה זו הסכימה בכול עם דעתם של הפרושים, למעט עניין אחד: אהבת החירות. "אהבת החירות שאין לנצחה מצויה באנשי הכת הזאת, והם חושבים את האלוהים לבדו למנהיגם ולריבונם. נקל להם לקבל על עצמם כל מיני מיתות משונות ומעשי נקמה בקרוביהם וידידיהם ובלבד שלא לננות שום אדם בשם אדון" (קדמוניות היהודים, י"ח, 23).

קבוצה זו העלתה את רעיון החירות המדינית למעמד של עיקרון דתי ראשון במעלה. יוספוס מכנה קבוצה זו "סיקריים" על שם הפגיון הקצר ("סיקה" בלטינית) שהטמינו בבגדיהם, ובעזרתו היו מתנקשים במי שזיהו בתור אויבים פוליטיים.

לידתה של תנועה זו קשורה למפקד האוכלוסין (קנסוס) בימי קוֹרְיָנוּס, לאחר הפיכתה של יהודה לפרובינקיה רומית (בשנת

מאששות ומשלימות את הידוע מן הספרות. כמה היסטוריונים קדומים מתארים אותם, בהם ההיסטוריון הרומי פליניוס הזקן וההיסטוריונים היהודים פילון האלכסנדרוני ויוספוס פלאביוס. כך יוספוס מתאר אותם:

הם מתרחקים מהנאות הגוף כמו ממידה רעה, ומעלה היא בעיניהם לכבוש את היצר ולא להיכנע לתאוות. הם בזים לחיי הנישואים, אך מקבלים לחברתם את ילדיהם של אחרים בגיל שבו הם נוחים לקלוט את תורתם. [...] הם בזים לעושר, ונפלאה אצלם רוח השותפות: לא תמצא אצלם אחד העולה בקניינו על אחיו, כי חוק הוא להם שכל המצטרף לכת מעביר את נכסיו לכלל העדה. וכך לא תראה בקרבם עוני משפיל ולא עושר מופלג; הנכסים של כל חבר וחבר מתערבבים והופכים לנחלת אחים אחת, השייכת לכולם. [...] אין מקח וממכר בינם לבין עצמם - כל אחד נותן לחברו הנצרך ממה שיש לו, ומקבל ממנו מה שהוא לתועלת לו; אין חבר מונע מחברו ליטול דבר שהוא חפץ בו, אף אם אינו נותן דבר בתמורה (מלחמת היהודים, ב', 119-127).

האיסיים היו בעלי השקפת עולם מסוגרת. הם ניהלו אורח חיים ייחודי, שהתבסס על תקנות ולוח שנה משלהם. הם האמינו אמונה מוחלטת בגורל, בתחיית המתים ובשכר ועונש בעולם הבא. למרות התבדלותם, נראה שהם נטלו חלק במרד, ואחד מאנשיהם, יוחנן האיסי, נתמנה למפקד תמנה ונהרג בהתקפה על אשקלון בראשית המרד. יוספוס מספר על איסיים רבים שעונו למוות בידי הרומאים במהלך המרד. לאחר חורבן הבית, אין עוד אזכורים לקבוצה זו.

הפרושים

הקבוצה המרכזית, שרובו של העם הרגיש שייכות אליה, הייתה קבוצת הפרושים. לקבוצה זו השתייכו אנשים שהגיעו מכל גוני הקשת החברתית: כוהנים, עשירים, עניים, חקלאים, בעלי מלאכה, סוחרים, גרים ועוד. הם התמסרו לענייני הציבור והנהיגו ברוח התורה שבעל פה. יוספוס מציין: "הפרושים נחשבים כאנשים המפרשים את החוקים בדיוק הרב ביותר [...] הם אוהבים איש את רעהו ומטפחים את האחוה בציבור" (מלחמת היהודים, ב', 162, 166). הם לא התגאו בעושרם

בין הקבוצות שררה חשדנות גדולה, שהובילה למאבקים ולהתנכלויות בנפש וברכוש אפילו כאשר האויב המשותף - צבא רומא - כבר עמד בפתח. רק עם הבקעת החומה השלישית של ירושלים בידי הרומאים, החלו הקבוצות לאגד את כוחן, אך הדבר נעשה מאוחר מדי. היעדרו של מנהיג אחד המתבלט מעל האחרים ומלכד את העם המפולג הורגש היטב. במצב כזה, שבו העם נלחם בעת ובעונה אחת הן על חירותו כנגד אויב חיצוני הן על תיקון עוולות חברתיות כלכליות מבית, אין אפשרות לסיים את המלחמה אלא בכישלון ובחורבן. אמנם, כוחה של האימפריה הרומית היה גדול, אבל ברוח דברי חז"ל שנאמרו במדרש על חורבן הבית הראשון: "היכל שרוף שרפת, קמח טחון טחנת" (איכה רבה, פרשה א', מ"א) כלומר, לאחר שהחריבו היהודים את מהותו הפנימית של המקדש לא נותר לאויב אלא להחריב את המבנה עצמו.

המקורות לשחזור אירועי המרד הגדול

הבסיס לכל דיון באירועי המרד הגדול הוא המקורות הספרותיים, שאינם חפים ממגמתיות. לרוב, במרכז תיאור הקרבות מודגשת דמותו של המצביא, לטוב או לרע. הפעולות מיוחסות לו, אף שברור שבצבא המונה עשרות אלפי חיילים, רבות מן הפעולות מתבצעות על פי החלטות מפקדים זוטרים, אך פעולות או החלטות אלו לא הגיעו אלינו מסיבות שונות, ובהן בחירתו של הכותב. עלינו להיות מודעים לכך שאפשר שהמצביאים או הכותבים תיארו את מה שרצו שיקרה, ולא בהכרח את אשר קרה באמת. בכל מקרה, אין לנו אלא המצוי בפנינו.

ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלאביוס)

יוסף בן מתתיהו (37-100 לסה"נ) נולד בירושלים למשפחת כוהנים יהודית מיוחסת, ואף מצד אמו היה נצר למשפחת החשמונאים. הוא ההיסטוריון היחיד המתאר בשיטתיות את המצור על ירושלים בספרו תולדות מלחמת היהודים ברומאים, שבו נמצא תיאור קרב המצור הארוך ביותר ששרד מן התקופה הרומית. ספר זה מחולק לשבעה חלקים, המכונים אף הם "ספרים", ועיקר מהלכי המצור על ירושלים מתוארים בספרים החמישי והשישי.

6). מייסדיה היו יהודה מגמלא שבגולן וצדוק הפרושי. יוספוס מספר על דרך פעולתם: "הם רצחו לאור היום ובלב העיר. הם נהגו להתערב בהמון, בעיקר בימי חג, ונשאו פגיונות קצרים מוסתרים בבגדיהם, שבהם דקרו את יריביהם; כאשר כרעו נפלו אלה האחרונים, היו המרצחים משתתפים בזעקות החמס, וכך לא עוררו עליהם חשד ולא התגלו. יונתן הכהן הגדול היה ראשון הנטבחים ואחריו נרצחו רבים מדי יום" (מלחמת היהודים, ב', 255-256).

בד בבד עם שאיפתם לשחרור מדיני, שאפו ופעלו הסיקריים לשינוי חברתי. הם שרפו את הארכיון העירוני שבו נשמרו שטרות חוב, וכך משכו לשורותיהם את העניים, שראו בהם את מייבייהם.

בתחילת המרד עמד מנחם, בנו של יהודה הגלילי, בראש הסיקריים. הוא עטה מחלצות ונהג גינוני מלכות, ומעריציו תלו בו תקוות משיחיות. ואולם, הוא נהרג בהתנגשות עם אלעזר בן חנניה, מנהיג הקנאים הירושלמים. קרובו של מנחם, אלעזר בן יאיר, נטל לידייו את הנהגת הסיקריים ועזב את ירושלים למצדה. ההיסטוריון מנחם שטרן מציין שלא היה הבדל תפיסתי ניכר בין הקנאים הירושלמים לבין הסיקריים. ההבדלים ביניהם היו בשלושה תחומים:

1. שלא כמו הסיקריים, לא פיתחו הקנאים זיקה לשושלת ייחודית ולא הכריזו על מנהיגם בתור מלך.
2. הסיקריים הגיעו מן הגליל, שם פעלו, ואילו הקנאים היו מרוכזים בירושלים.
3. הסיקריים הדגישו את הצד החברתי במרד.

בין מנהיגי הקנאים הירושלמים נזכרים אלעזר בן שמעון, שהיה מעורב בהשמדת כוחו של קסטיוס גאלוס במעלה בית חורון, וכן אלעזר בן חנניה (בנו של הכהן הגדול), שהוביל את ההחלטה להפסיק להקריב את הקרבן לשלום הקיסר ובכך להכריז מרד על רומא. מנהיג שלישי הוא יוחנן מגוש חלב, שהיה מן המתונים, אך במהלך המרד נעשה בעל השקפה קיצונית והפך למנהיג הקנאים.

שמעון בר גיורא היה מנהיגם של המעמדות הנמוכים ופעל לשחרור העבדים. הוא היה צעיר, חסון, אמיץ וקיצוני בכל מעשיו. שמעון היה בעל השפעה עצומה על אנשיו, ועצם העובדה שרוב הלוחמים בירושלים היו תחת פיקודו, יש בה כדי ללמד על עצמת מנהיגותו.

עיר ובלבה מקדש

ירושלים בסוף ימי הבית השני

בשלהי ימי הבית השני הייתה ירושלים בשיא תפארתה, ואף הייתה לאחת הערים הגדולות והיפות בעולם. העיר השתרעה על שטח של כ־1800 דונם (כפליים משטח העיר העתיקה של ימינו) והצטיינה בחומות בצורות, בארמונות מפוארים ובשכונות יוקרה שדמו ביופיון לאלו שבערי האימפריה הרומית. לעיר זו מתייחסים דברי חז"ל: "מי שלא ראה את ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם" (**תלמוד בבלי, סוכה, נ"א, ע"ב**), גם ההיסטוריון הרומי פליניוס התפעל מיופיה של ירושלים וקבע שהיא "העיר המפוארת במזרח".

עיקר הדרה של ירושלים היה קשור במוסד שעניי הכל נישאו אליו ושהעניק לעיר את ייחודה - בית המקדש. יוספוס פלאביוס מספר שהעיר הייתה בנויה סביב המקדש כבתאטרון - דימוי זה ממחיש היטב את מרכזיותו הן מבחינה פיזית והן כמוקד חיי הרוח. מקדש הורדוס נישא לגובה רב (כפליים מגובה כיפת הסלע, העומדת כיום באותו המקום). הוא היה מעוטר בשיש ובזהב ומוקף סטווים (אולמות עמודים) מקושטים וחומות תמך אדירות. על יופיו של המקדש אמרו חז"ל: "מי שלא ראה בניין הורדוס לא ראה בניין נאה מימיו" (**תלמוד בבלי, בבא בתרא, ד', ע"א; סוכה, נ"א, ע"ב**).

אל בית המקדש בירושלים נהרו עולי רגל רבים, שהגיעו מחלקי הארץ השונים ומתפוצות ישראל בגולה. עולי הרגל מן התפוצות ראו בירושלים מולדת לכל דבר ואף הגלו לה מסים, שתרמו לחוסנה הכלכלי של העיר. התגברות העלייה לרגל בסוף ימי הבית השני הפכה את ירושלים

הארץ - שהקפידו פחות על דיני אלה, הוגמשו אף הן, ובעת העלייה לרגל נחשבו כל ישראל ל"חברים".

שמעו של המקדש ופארה של ירושלים משכו אל העיר גם נכרים רבים שבאו להקריב קרבנות לאלוהי ישראל. מקצת הנכרים, כמו הלני המלכה מחדייב ומשפחתה, נחשפו לאמונה היהודית עוד במקום מגוריהם, ולאחר שקיבלו עליהם עול מצוות עלו לירושלים וקבעו בה את מגוריהם.

משותפת אל בית המקדש בתהלוכות חגיגות מלוות שירה וריקודים.

בהגיעם לשערי הר הבית הוסרו סמלי המעמד החברתי - נעליים, מטה וארנק - והופלו המחיצות שהפרידו בין השליט לנשלט, ובין העשיר לדל: "אפילו אגריפס המלך נוטל את הסל [של ביכורים] על כתפו ונכנס" (**משנה, ביכורים, ג, ד**). מגבלות הלכתיות, שעל פי רוב יצרו חיץ בין ה"חברים" - אנשים שנזהרו בחוקי הטהרה, לבין "עם

לבירה בין לאומית של בני העם היהודי. העיר נערכה לקלוט את העליות ההמוניות של מאות אלפי בני אדם בעזרת סלילת רחובות, בניית שווקים ומתקני אירוח וכן התקנת אמות מים להגברת אספקת המים לצורכי המקדש ועולי הרגל.

חווית העלייה לרגל נחרטה בעומק התודעה היהודית של ימי הבית שני. יהודים המרוחקים גאוגרפית ונבדלים זה מזה במעמדם החברתי ובהתנהגותם הדתית חברו יחד לצעדה

התפתחות העיר בימי הבית השני

בראשית ימי הבית השני התיישבו שבי ציון בגבעת עיר דוד, היא הגרעין הקדום של ירושלים. בית המקדש השני נבנה אף הוא במקום שבו עמד בראשונה המקדש הראשון בהר המוריה, אך המבנה היה צנוע ביחס למקדש שלמה. הר הבית שהקיף את המקדש נבנה בצורת ריבוע ואורך כולו היה חמש מאות אמה (250 מטרים) בכל צד. **(משנה, מידות, ב', א')**. בראשית התקופה העיר נשארה פרוזה וחשופה להתקפות, שכן לא ניתנה השראה מאת מלכי פרס לשקם את חומת העיר. רבים מחלקי העיר נשארו שוממים. עולי בבל ששבו לירושלים היו מעטים, והמאמץ הכרוך בשיקום חלקי העיר שעמדו בחורבנם לא היה לפי כוחם. כפי שמוסר מאוחר יותר נחמיה בעצמו: "והעיר רחבת ידיים וגדולה, והעם מעט בתוכה ואין בתים בנויים" **(נחמיה, ז', ד')**.

בניית החומה בימי נחמיה אף שנעשה תחת לחץ מציקים השתב לעיר את בטחונה. החומה נבנתה בחופזה על ידי 41 צוותי עבודה ובמקומות אחדים כמו למשל בגבול המזרחי של העיר הועתקו קו החומה מהתוואי הקדום, בשל מפולות החורבן העצומות, שהפכו את שיקומה לבלתי אפשרית.

גבולות העיר לא השתנו לאורך רוב התקופה ההלניסטית, רק במאה השנייה לפסה"ג, עת שלטו המלכים לבית חשמונאי, החלה העיר להתרחב לגבעה המערבית. השושלת החדשה בנתה את ארמון החשמונאים על הגבעה שממערב לעיר דוד, אזור שלימים ייקרא העיר העליונה, וייתכן שכבר אז החל להתעצב אופיו בתור אזור מגורי יוקרה.

במחצית המאה השנייה לפסה"ג הקיפו החשמונאים בחומה (היא החומה הראשונה) את היישוב החדש בעיר העליונה. פעולתם של החשמונאים התרכזת בצורכי הביטחון, אך הם הניחו גם את היסודות לביסוס בית המקדש בלב ההווה של הממלכה בתור מוקד עלייה לרגל. ככל הנראה, בתקופה זו, הובאו לראשונה מים למקדש ממרחקים דרך אמת מים המכונה האמה התחתונה (או: האמה החשמונאית). נוסף על כך, התקינו החשמונאים ברכה גדולה בשפך עמק הטיירופיון, היא ברכת השילוח. בתקופה החשמונאית ולאחריה נבנו מערות קבורה מונומנטליות לאצולת הכהנים ולרמי המעלה בנחל קדרון: קבר בני חזיר, מצבת זכריה ויד אבשלום. מצבות זיכרון נבנו בעיר לזכרם של מלכי בית חשמונאי: מצבת יוחנן הורקנוס ומצבת אלכסנדר ינאי.

פני העיר בשנת 66 לספירה

לשיא פריחתה הגיעה ירושלים בתקופת הורדוס ויורשיו. להורדוס היו המשאבים הכספיים, היכולת הטכנולוגית והדחף העצום לפאר את עיר הבירה, וקשריו הטובים עם האימפריה הרומית השולטת בכיפה אפשרו לו לקיים תנופת בנייה ששינתה את מתאר העיר מקצה אל קצה. הורדוס בנה מחדש את בית המקדש ברוב פאר והכפיל את שטח הר הבית, שהיה למתחם המקודש הגדול בעולם הרומי. מלאכת הקמת המתחם המקודש נמשכה עשרות שנים לאחר מות הורדוס. הורדוס הקים לעצמו ארמון מלוכה מפואר בעיר העליונה, הוא ארמון

הורדוס, ולצדו שלושה מגדלי עוז: מגדל פצאל, מגדל היפיקוס ומגדל מרים. בעת הזאת הותקנה אמת מים נוספת לעיר, היא האמה העליונה, שהובילה מים מאזור בית לחם לברכת המגדלים ולארמון הורדוס בעיר העליונה.

מצפון להר הבית בנה הורדוס את מבצר אנטוניה. בחלקו הדרומי של הר הבית נבנה הסטיו המלכותי, שבהיותו בני מחוץ לאזור המקודש שימש בתור מבנה ציבור למגוון מטרות. בתקופה זו פרחו בעיר מוסדות תרבות ובילוי: נבנו תאטרון, היפודרום ואמפיטאטרון, ששיוו לעיר צביון מודרני ברוח הזמן. בתי המגורים שנתגלו בעיר העליונה היו גדולים ומרווחים ונבנו על פי מיטב האופנה של התקופה. משפחות הכהונה הגדולה, כבית קתרוס חנניה הכהן הגדול וכן פקידי הממשל המקורבים לבית הורדוס ולממשל הרומי, חיו בוילות מפוארות כדוגמת הווילות שנתגלו ברובע ההרודיאני. הסחר בעיר גדל ושווקים חדשים שנבנו מצפון לחומה הוקפו בחומה נוספת, היא החומה השנייה. מוסדות המנהל העירוני, בית המועצה וארכיון (אולי האולם ההרודיאני, שנתגלה בחפירות מנהרת הכותל המערבי) נוסדו לשם ניהול תקין של העיר ושווקיה.

במהלך ימי הבית השני הייתה תנועת העלייה לרגל בשיאה. ברכת השילוח חופתה בלוחות אבן והפכה למוקד רב יופי, שסביבו חנו וככל הנראה גם טבלו רבבות עולי רגל. רחוב מדרג רחב ידיים ובצדדיו חנויות - אולי השוק התחתון - טיפס מן השילוח במעלה עמק הטיירופיון אל עבר הכותל המערבי. אזור

מסחר תוסס זה, שנבנה בימי הורדוס או אולי בימי המלך אגריפס, חלף מתחת למחלף קשת רובינסון ונמשך לאורך הכותל המערבי. בפנית הר הבית הסתעפה מרחוב החנויות סמטה שפנתה מזרחה אל מעלות שערי חולדה ואל שערי חולדה, הם שערי הכניסה המרכזיים להר הבית. העיר נערכה לקליטת המונים בהקמת מאגרי מים כגון ברכת הנחשים, ברכת הצאן, ברכת בית חסדא ועוד. כן הוקמו מקוואות ציבוריים ואכסניות.

בעיר התחתונה (עיר דוד) ובאזורים נוספים גרו בני דלת העם ונבנו בהם בתי מלאכה. במאה הראשונה לסה"ג באו לירושלים חלני מלכת חדייב ובנה מונבז. בני המשפחה, שהתגיירו קודם בואם, בנו לעצמם ארמונות מדרום להר הבית ואף הקימו לעצמם אחוזת קבר מפוארת מחוץ לעיר, הנקראת היום קברי המלכים. בקצה הדרומי של העיר התחתונה, סמוך לברכת השילוח, עמד מתחם בית הכנסת של משפחת תאודוטוס בן וטנוס, שהיו בו גם אכסניה ומקוואות לשימוש עולי הרגל.

ירושלים התרחבה גם לאזור ביתזיתא (השכונה החדשה), הנמצא מצפון להר הבית. אגריפס הראשון, נכדו של הורדוס, החל בבניית החומה השלישית, שהייתה אמורה להקיף את שטחיה הצפוניים של העיר, אך נאלץ להפסיק את מלאכת הבנייה, ככל הנראה בהוראת הרומים. שנים רבות אחר כך הושלמה החומה, כנראה בידי המורדים ערב המרד הגדול.

פסל רומי המציג, על פי ההשערה, את דמותו של יוסף בן מתתיהו. כיום מוצג במוזיאון בקופנהגן, דנמרק

יוספוס היה בקי במהלכי המרד, הן בתור מפקד הגליל, שתכנן את הגנת הגליל, הן בתור מי שליווה את הצבא הרומי בהמשך המרד והיה עד ראייה למצור על ירושלים עד כיבושה בשנת 70 לסה"נ. נוסף על כך, עמדו לרשותו מסמכים המתעדים את המרד.

כידוע, אין היסטוריה אובייקטיבית, בוודאי כאשר היא נכתבת בידי אדם שהיה שותף פעיל בלחימה. יוספוס כתב תחת חסותו של טיטוס, שהיה המצביא שהביא לסיום המרד ולאחר מכן היה קיסר רומא. לאורך השנים נעשו לא-

מעט חפירות ארכאולוגיות המאששות, משלימות ומתקנות את תיאוריו של יוספוס. יתרה מזו, מידע רב מצוי על הצבא הרומי של המאה הראשונה לסה"נ הן בחיבוריהם של היסטוריונים בני התקופה, הן בעדויות אפיגרפיות כגון כתובות על מצבות של חיילים, הן בממצא הארכאולוגי. מידע זה מקרב אותנו לריאליה של הקרבות ומהלכם כפי שהתרחשו במציאות.

במהלך השנים הועלו טענות רבות נגד אמינותו של יוספוס. לאחר מחקר אינטנסיבי שנמשך מן המאה התשע עשרה, אפשר לסכם ולומר כי תיאורים ונתונים רבים בכתבי יוספוס נמצאו מדויקים או קרובים להיות מדויקים, אך ישנם בחיבוריו גם תיאורים הנגועים באידיוק רב, ולצדם תיאורים מופרכים לחלוטין כגון נתונים של גודל אוכלוסייה או מספרי נפגעים בקרבות.

אני מחזיק בדעה שבתארו את המצור על ירושלים, אפשר שיוספוס הוסיף פרטים שלא התרחשו במציאות. עם זאת, אין ספק שתיאורים אלו תואמים את התקופה הנדונה ואפשר ללמוד מהם רבות על מהלכי הרומאים אל מול מהלכי היהודים אגב תיאור המתרחש בעיר, וכל זאת בהשוואה לספרות הנוספת הקיימת ולמצא הארכאולוגי.

תולדות מלחמת היהודים ברומאים הוא חיבורו הראשון של יוספוס מבין ארבעה חיבורים (שלושת האחרים הם חיי יוסף, נגד אפיון, קדמוניות היהודים). נראה שהחיבור נכתב בשנת 75 לסה"נ לערך. האירועים שהחיבור מתאר מתחילים בתקופת גזרות אנטיוכוס אפיפאנס ב-169 לפסה"נ ומסתיימים בנפילת מצדה בידי הרומאים בשנת 73/4 לסה"נ. לטענתו של יוספוס, תיאור מהלכי המצור בירושלים מתבססים הן על מידע אישי, בתור עד ראייה ומי שליווה את טיטוס בכל השלבים, הן על תחקיר, זיכרונות ודוחות של מפקדים. הספר נכתב תחת חסותם של הקיסרים אספסיאנוס וטיטוס אחריו, שאף קראו ואישרו את הכתוב.

ההיסטוריון קורנליוס טאקיטוס

ההיסטוריון הרומי טאקיטוס (56-120 לסה"נ) דן במצור על ירושלים בחלק החמישי של ספרו דברי הימים. ואולם, רק 13 הפרקים הראשונים השתמרו והשאר אבדו. בעקבות זאת יש בידינו רק תיאור תמציתי תולדות היהודים בארצם עד לנציבותו של פלורוס (64-66 לסה"נ) ותיאור השלבים הראשונים בלבד של המצור על ירושלים.

ההיסטוריון דיו קאסיוס

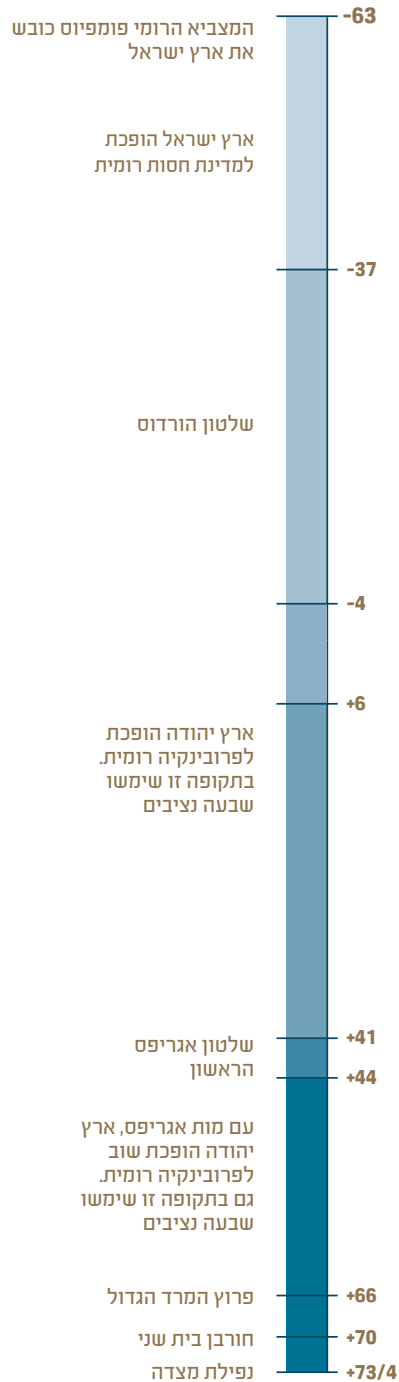
ההיסטוריון הרומי דיו קאסיוס (160-230 לסה"נ) תיאר במפורט את המצור על ירושלים בספרו היסטוריה רומית. דא עקא, ספרו אבד והתיאור השתמר בתקציר שכתב קסיפילינוס הביזנטי במאה השתים עשרה.

ההיסטוריון גאיוס סויתוניוס

סויתוניוס (סוף המאה הראשונה, מחצית המאה השנייה) כתב ביוגרפיות של שנים עשר קיסרים ובהם אספסיאנוס וטיטוס. הוא מזכיר גם את המצור על ירושלים ומוסיף כמה פרטים, בייחוד על גבורתו של טיטוס.

לוח זמנים: מכיבוש הארץ בידי הרומאים עד חורבן הבית ונפילת מצדה

ספרות חז"ל

בספרות חז"ל נכללים כתבים שהשתמרו מימי הבית השני ועד המאה השישית לספירה. המשנה, התלמוד והמדרשים כוללים התייחסויות רבות לימי הבית השני וחורבנו. אגדות החורבן מופיעות בעיקר בתלמוד הבבלי במסכת גיטין, במדרש איכה רבה ובאבות דרבי נתן בשני נוסחיו. ראוי לציין שלעומת המקורות הקודמים הנזכרים לעיל, אין מטרת חז"ל למסור מידע היסטורי גרידא. לחז"ל היה חשוב הזיכרון הקולקטיבי בעבור העתיד והמסר הערכי המשולב בו. עם זאת, אפשר לשאוב מספרות חז"ל מידע היסטורי על ההתרחשויות בירושלים בשלב המצור.

ספר זה מבוסס בעיקרו על ניתוח תיאורו של יוספוס את המצור על העיר, תיאור שיטתי ומפורט במידה רבה, בצירוף השלמות מן הספרות שצוינה לעיל וממידע ארכאולוגי רב שהצטבר לאורך השנים.

אספסיאנוס וטיטוס חקוקים באבן

בחפירות העופל חשף הארכאולוג בנימין מזר שבר עמוד רומי ששולב בשימוש חוזר במבנה ארמון מן התקופה המוסלמית הקדומה. על העמוד חקוקה כתובת לטינית ובה שמות שתי דמויות שמילאו תפקידים מכריעים בדיכוי המרד הגדול וחורבן ירושלים: אספסיאנוס, המצביא שפתח במערכה על ארץ ישראל, וטיטוס, מחריב ירושלים. נוסף על כך, הופיע בכתובת שמו של המושל ומפקד הלגיון העשירי, אך השם הושחת ולכן אין לדעת מיהו. על פי אחת הסברות, מושל זה אינו אלא לוקיוס פלויוס סילוה, מפקד הלגיון העשירי, אשר השלים את מלאכת דיכוי המרד כאשר כבש את מפלטם האחרון של המורדים במצדה.

שבר העמוד הרומי הנושא את שמו של אספסיאנוס

